

A Váncsodi Református Egyházközség rövid története

Előzmények

A település neve 1213-ban tűnik fel, amikor Váncsodi János vádolta falubelijét Andrást, valamint a guszári és újlaki embereket házai és 7 benne lévő ember felégetése miatt. A falu 1291-94 között a Hontpázmány nembeli Szalóc (Zlouch) birtoka; először 40, másodszer 20 kepe tizedet adott a püspöknek; papja ekkor 1 unciát adott. A két adatból kiderül, hogy Váncsod még a 12. században, annak legalább is a végén már fennálló falu volt, másrészt plébániája legkésőbb a tatárjárás (1241) után már fennállt, de lehet, hogy még korábban létesült. Azaz temploma románkori stílusjegyeket viselhetett. Ugyanakkor a település méretére is levonhatunk a fizetett tizedből: Bihar megye közepes nagyság faluja volt Váncsod. Györffy György számításai szerint a pápai tized: (1332:20, 1333-37: évi 12 garas) összegből a falu méretére is következtethetünk: a falu ebben az időben körülbelül 28-31 jobbágytelekből állott, a megye átlagosnál kissé nagyobb települése volt. ¹

Az is kiderül a fentiekből, hogy a faluról nevet kapott Váncsodi család mellett a Hontpázmány nemzetség egyik ága is birtokolt a 13. század végén; ez utóbbiak azonban a falu történetében később nem szerepelnek, amiből arra következtethetünk, hogy a falu várjobbágyok birtoka volt, akiktől a Hontpázmányok, a Battyáni (Zemplén m.) család őse királyi adományul szerezte meg IV. (Kun) László idejében. De mivel a Váncsodiak jogigényüket igazolni tudták, a falu visszakerült a birtokukba, mert 1337-ben már róluk hallunk ismét. Ekkor a váradi káptalan előtt ügyvédnek vallotta Váncsodi Sándor leánya: Margit asszony fivéreit, Tamást és Jánost, akik hitbére és jegyajándéka dolgában járhatnak el. Az asszony Bojti István, a közeli Bojt falu birtokosának özvegye volt, aki másodszer is férjhez ment, ekkor Bence fia Jánoshoz. ²

A két ügyvédül vallott testvér közül János még 1350-ben is életben volt, mert ekkor megjelent Váradon, Demeter püspök helynökének, Benedek váradi olvasókanonoknak a bírāja, Gergely előtt, mégpedig Hora-i (?) Mike fia: László felperessel együtt aki nagyanyjának a hitbére és jegyajándéka miatt perelte Jánost. A bíró a pert elhalasztotta, mert János rokonai megkérdezése nélkül nem tudott választ adni. ³

A Váncsodi család mellett a 16. század elejétől az ekkor már szabolcsi Vajai család is benősülés révén részbirtokos lesz a faluban. Ekkor a falu lakói magyarok, mint az idevaló családnevek mutatják. ⁴

Ez a Váncsodi Máté egyébként a megyei közéletben jeleskedik: 1507-ben például kijelölt királyi ember egy perben. ⁵

A 15. században a vagyon miatti perekben szerepel a 17. században már Váncsod határába olvadt Guszár falu. 1439-ben Váncsodi László fia: László részbirtoka, melyet minden bizonnyal szegénysége miatt volt kénytelen zálogba bocsátani. ⁶

A mohácsi vész (1526) utáni évtizedekből 1552-ből van hiteles adatunk Váncsodról. Bihar vármegye portaösszeírása ugyanis ebből az évből maradt meg. Eszerint Váncsod három birtokosa közül Váncsodi!/ László 16 portával, Vay(Vajai) Balázs 6, Özv. Bornemissa Bernátné 1 portával. Ugyanők voltak birtokosok a pusztuló félben lévő Guszáron is: az özvegy 1, Vay Balázs 2, Váncsody !/ László 10 egész, és 2 pusztatelekkel. A 19. század közepén Pesty Frigyes váncsodi adatközlő: Rác Lajos ref. lelkész és Török József főbíró azt jegyzik le, hogy a török alatt elpusztult Guszár lakói Váncsodra költöztek be.

Ám Váncsod sem kerülte el a pusztulást: az 1660-ban a Váradot megostromló, s azt elfoglaló törökök a város környékére, így Váncsodra is kiterjesztették a hódoltságot, amire a település lakói meneküléssel válaszoltak. A középkori falu és temploma elhagyatott lett, amelynek környéke azonban a 18.-19. században is a község temetője. Erről így írt Rácz Lajos lelkész úr: a falu határában van az „Egyházsziget, egy része szántónak s kaszáló föld[nek használtatik], más része a reformátusok temetkező helyök, melynek egy kiemelkedettebb részén egy egyháznak alapja most is kivehető. A köznép között az a hír él, hogy itt volt hajdan Váncsod helysége, s az említett egyház rácz templom volt.” Rácz tiszteletes úr eme megjegyzése abból a szempontból fontos, hogy a mai ref. templom nem a középkori helyén épült, így abban középkori részletet nem kell keresni.

A reformáció első századai

A reformáció megjelenését Lampe után (626) 1567-re teszik, mert ebben az évben a váradi ref. esperességet alkotott közösségek közt találjuk Váncsodot is. Bár a Szegedi Lukács deák-féle aranyozott ezüst pohár nem vehető bizonyítéknak az egyház fennállását illetően, sokkal inkább elmondható ez arról a nagy aranyozott ezüstpohárról, amelynek talpán e körirat olvasható: „A Váncsodi Eklézsia Számára csináltatták ez pohárt Bátori János Szilágyi Márton nemes m. sem. 1687.” Egy ezüst kanna „Az Istenhez való buzgó szerelmekből ajándékozták ez kannát a váncsodi ecclesia számára Lugosi János úr feleségével Kőszegi Erzsébettel együtt 1722”, egy cinkanna fedéllel „VÁNCSODI R.ECLESIAJE Anno 1735”, egy másik cinkanna, kisebb, ugyanezzel a felirattal bizonyítja, hogy a hódoltság és a Rákóczi- szabadságharc után az egyház folyamatosan működött. A kérdés: hol, milyen körülmények között?

Mint olvashattuk, a váncsodi egyház középkori épülete 1660-ban, vagy közvetlen utána elpusztult, ahol addig tartották az istentiszteleteket. A falu lakossága bizonyára egy ideiglenesnek vélt vályogból épített épületben tartotta ezután az istentiszteleteit, mert 1722-57 között a Pallaghy és Fodor családok összesen 47 köblös földet adományoztak az egyháznak újabb templom építése céljából, de ez akkor nem épült meg. Az első díjlevél is 1722-ből való, 1763-ból ismert az első iskolamester.

A református templom építése

A mai templom először elkészült részéről, a toronyról az alábbiakat írta az egyházközség első „monográfusa”, Unghváry Dániel lelkész: „... Istenbe vetett hittel és egyező akarattal (a váncsodiak) hozzáfognak a hajdan épített és fennálló vályogtemplom mellé 1791-ben a ma is meglévő kőtorony építéséhez Fónyad Péter kurátorságában s az önkéntes adományozásból gyűlt 1334 r. forinttal, azt az 1797-ik év okt. 21. napján fent nevezett gondnok alatt be is végzik. Majd 1802-ben április 20. lerombolván a vályogtemplomot is, megvetették a mainak fundamentumát Tóth Péter gondnokságában s azt szerencsésen be is végzik 1806. július 9-én Zsiday Márton gondnokságában. E templomot és tornyot oly erős alapokra fektetve készítették el, hogy azt 1883-ig nem javították. Ekkor emelték fel a torony kőrakását 2 öllel, s csinosították kívül-belül mintegy 9000 ft. költséggel.” De nemcsak a tornyot emelték meg ekkor, hanem a templom falait is 2 öllel, mint erre az 1976. évi vakolat – leverés utal.

Unghváry tiszteletes úr azonban elfelejtette, hogy már 1866-ban közbirtokosság 500 forint alapítványt tett „Váncsodi közbirtokossági alapítvány” címen a templom és a torony kijavítására. 1870-ben pedig Csapó Lajos (elhunyt 1868-ban, birtokos és főszolgabíró) özvegye, Szabó Jozefa adományozott 1000 forintot ugyanarra a célra. Mindkettőt 1883-ban fel is használták. Az 1883. évi átalakításkor bádogozott (addig minden bizonyal faszindellyel fedett) torony 36 m. magas lett, az átalakítás évszámát felirat hirdette a torony, ám a torony gombjába behelyezett írás másolata nem maradt fenn a levéltárban, mint ezt 1918-ban feljegyezték. Szerencsére a fennmaradt presbitéri jegyzőkönyvek ennél kevésbé szűkszavak: 1883. április 28-án a lelkész bemutatta Tar György nagyváradai építész által készített két /!/ torony tervrajzát és a kisebb toronyhoz alkalmazott költség előirányzatát. Azonban a presbitérium rájött, hogy két torony építésére nincs pénze, ezért következő ülésen a torony rajzát fogadta el építési alapul, s hogy a költségvetést., amely 8000 ft. volt. A jegyzőkönyvekből kiderül, hogy az építész, Tar György feladata volt az összes építési anyag beszerzése, s helyre szállítása, napszámosok állítása, a templomnak a tanítói kert felőli részét nem számítva három oldalról történő körbeépítése csinos léckerítéssel. Majd azt is kötelességévé tették, hogy a toronyra és a templomra villámhárítót is szereljen, s a templom körüli vízvezető-árok építésére – mert ez nem szerepelt a megállapodásban- 280 ft-t szavaztak meg. A torony renoválása szeptember 25-re készült el, s szakértői vizsgálatot kért az építész, hogy pénzéhez jusson. A presbitérium óraház készítését, új, a megemelt részhez vezető lépcsőt kért, az ócska lépcső és a padozat korhadt részének kijavítását, a harangtréger (haranghordó) kicserélését kérte még a vizsgálat előtt. December 2-án Tar György jelentette a hibák kijavítását, s a korábbi 3-9 /!/ szakértő helyett a költségek kímélése céljából megelégedett azzal, hogy tekintetes Csapó Ferenc főmérnök lesz a vizsgáló.

Nem említettük még a templomépületnek a torony-és a hajó mellett a harmadik részét, a **portikuszt**. 1808-ban még nem említik 1883-ban már állnia kellett. Hogy nem a hajóval egyidős épületszárnyról van szó, azt Költő Gyula becses feljegyzése bizonyítja, aki 1976-ban a vakolat leverésekor megfigyelte, hogy „ a portikusz nyugati falánál a templom falban egy téglával berakott ajtóhely volt. Itt tehát ajtó volt, s mivel ennek a valamikori ajtónak a helyét egy kis részben a portikusz fala takarja valószínű, hogy eredetileg nem volt portikusz, azt úgy építették hozzá.” A portikusz a bejárat feletti faelem kerek mezejében olvasható évszám (A/nno/D/omini/1808) és **TGY MDCCCLXXX EM**.

Az első templomépítés befejezése mellett az új berendezés elkészültének, a hívek által történt birtokbavételének a dátuma. Az alatta lévő két név talán a portikuszt építő kőműves és ács (de nem a lelkész!) nevének monogramja, míg a köztük lévő évszám a portikusz építésének az évének az évszáma lehet.

Átépitések, javítások a 20. században

Már az 1883. évi generális felújítás után húsz évvel hozzá kellett nyúlni az épülethez. „Az 1902. évben a templom újból javíttatott, fal és mennyezet repedések miatt, és cinezett bádoggal fedetett be, a torony bádogfedele pedig gyöngy színre festetett be 2038 Korona 40 fillér összegben. A háborús károkat – melyek nincsenek megnevezve – már 1946-ban kijavították.”

1954-ben a gerendázat további pusztulásának megakadályozása végett a lyukakkal tele bádogtetőt 8000 ft. árú foltozással ideiglenesen meg lett javítva. Egy döntő fontosságú gerenda pótlására, mivel az eltört, 2500 ft-ért vett meg a gyülekezet egy élő fenyőfát. 1954-57. évében folyamatosan ment végbe a torony újonnan való bádogozása, a teljesen kikorhadt toronyablakok helyébe 13 új vasablak készítése, a templom és a torony kőműves munkával való felújítása 91060 ft. értékben.

1961-62. években a templom déli oldala elé szép vaskerítés készül 19667 ft. kézpénzzel és sok társadalmi munkával. 1967-ben a templom északi oldalán lett a templom telke egyszerűbb kerítéssel felkerítve. 1968-ban a nemcsak használhatatlan, de az összes faszerkezetet pusztulással fenyegető, elrozsdásodott és teljesen lyukacsossá vált bádogtető helyébe új palafedeles készült, és a torony le lett festve, együtt 53.685 ft. költséggel.

1970-ben a gyülekezet hozzáértő emberei a többiek segítségével társadalmi munkában elvégezték annak a romlásnak az ideiglenes kijavítását, amely amiatt keletkezett, hogy 6 födémgerenda vége elkorhadt s eltört s a gerendák becsúszva a templomba, azonnali eltöréssel fenyegették a mestergerendákat s azokkal együtt életveszélyessé tették az egész födémet.”

Költő Gyula lelkész az 1975-ben megfogalmazott programját (ld. 25. jegyzet) folyamatosan hajtotta végre. Még 1975-ben megállapodott Fodor Gáborral (Hajdúböszörmény, Dorogi u. 90) a templom födém. és tetőszerkezetének javításáról. 1976-ban ugyanezt tette Molnár Antal kőművessel (Hajdúböszörmény), melynek tárgya vakolatleverés (ld. a fényképet), vakolás, kőporos fröcskölés, a lábazati cementvakolat leverése, majd készítése, homlokzati párkányhúzás. Ugyanakkor szakértői véleményt szerzett be arról, hogy a torony életveszélyes, belülről ugyan aládúcolták, de le kell bontani, újjá kell építeni. Ebből ugyan nem lett semmi, de 1978-ban megállapodott a torony ács munkáiról Kovács Ferenc ács kisiparossal (Debrecen, Akadémiai u. 14.) A következő évben a torony bádogozására került sor Tóth Zoltán bádogossal (Nyírbátor, Árpád u. 79.). 1981-ben Alimán Sándor kőműves kisiparossal (Berettyóújfalu, Toldi Miklós u. 47.) állapodott meg a torony párkányainak a helyre állításáról, az összes vakolat kijavításáról, 3-szori meszeléséről.

Az utolsó nagy renoválásra még az ezred forduló előtt, 1999-ben került sor: ekkor a hajó palafedését ismét bádogra cserélték. Az elmondottakból számos tanulság levonható, elsősorban az, hogy – hozzáértés hiányában – a lelkészek mennyire ki voltak szolgáltatva az építőknek, kisiparosoknak. Szinte évtizedenként jöttek elő ugyanazok a problémák – különösen az 50-es évek közepétől – amelyek egy átfogó épület- felújítási program keretében hosszú távra megoldást nyerhettek volna. Egy dologra hívnám fel a figyelmet, melyre – úgy látom – 1883 óta nem kerítették figyelmet: a templom épülete körül a csapadékvíz elvezetésére. Ez vezetett 1976-ban a torony instabilitásához, s ez okozza ma a padozat korhadását is, különösen a keleti templom bejárat közelében.

Nyíregyháza, 2014. június 30.

Dr. Németh Péter